

מכות מצרים – קדרה חינוכית

יעד חינוכי

עשר המכות שנחתו על אדמת מצרים ואשר כמעט החריבו אותה עד היסוד, ממחישות את עוצמת עיקשותו של פרעה מלך מצרים. ה' העביר לפרעה קדרה חינוכית קשה וכואבת אך יסודית מאוד. היה עליו לעבור מרחק רב מכפירה מוחלטת ועד להכרה והודאה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. התגובה הראשונה של פרעה הייתה כפירה מוחלטת:

”...מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ...” (שמות ה, ב)

לעומת זאת, המילים האחרונות של חיל פרעה הן ההיפוך הגמור; הן מבטאות כניעה מוחלטת:

”...אֲנוֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם.” (שמות יד, כה)

כבר ביומו הראשון של התהליך, מופיעים משה ואהרן לפני פרעה, ומשמיעים בפניו הכרזה היסטורית, הנשמעת כפקודה וכצו מלכותי:

”...כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיְחַגּוּ לִי בְּמִדְבָּר.” (שמות ה, א)

בהמשך, ריככו מעט את דבריהם:

”וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עֲלֵינוּ, נִלְכָּה נָא דְרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבְּחָה לָהּ אֱלֹהֵינוּ כִּן יִפְגְּעוּ בְּדַבָּר אוֹ בְּחָרֵב.” (שם, פסוק ג)

כלומר, לא אתה תיענש, אלא אנחנו עלולים לשלם את המחיר ולהיפגע אם לא נמלא את חובתנו בעבודת אלוקינו.

במאמר זה נלמד כיצד הושג היעד החינוכי שה' הציב לפרעה; לשם כך נחלק את ההכרזה היסטורית לארבע פסקאות:

1. "כֹּה אָמַר ה'..."

ראשית, צריך לידע את פרעה מי הוא בורא העולם, אשר מחוקק את חוקי הטבע על פי רצונו. כלומר, עליו לדעת כי ה' הוא הכוח מעל כל הכוחות; ובלשון הכתוב – "בְּזֹאת תִּדְעֶה כִּי אֲנִי ה'..." (שמות ז, יז)

2. "...אֲ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל..."

כאן הדגש הוא על השגחת ה' בארץ. ה' ממרום שבתו בשמים משגיח על הנעשה בארץ, ומפלה לטובה את העם הרצוי לו: ובלשון התורה – "...כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ". (שמות ח, יח)

3. "...שִׁלַּח אֶת עַמִּי..."

הביטוי "עַמִּי" מלמד כי בסופו של דבר, כל הארץ כולה וכל הבריאה כולה שייכת לה'. גם עם ישראל שייך לה' ואיננו רכוש הפרטי של שום גורם על פני האדמה ובוודאי אינו רכוש פרעה. ובלשון הכתוב – "...כִּי לֹא הָאָרֶץ". (שמות ט, כט)

4. "...וַיְהִיגוּ לִי בַמִּדְבָּר..."

ביטוי זה מתחלף בהמשך לביטוי "ויעבדוני". עם ישראל הוא בן בכור לה' ומקודש לו. על הבן הבכור הזה להיות משרת ה'. בדברי מבוא אלו נמצא תשובה לשאלה הבאה. הרי מכת בכורות הייתה קטלנית ונוראה. מדוע לא נקט בה הקב"ה מיד בתחילת התהליך, ובכך היינו חוסכים את כל המשא-ומתן מורט העצבים בין משה לפרעה? על שאלה זו משיב גם משה רבנו בעצמו:

"כִּי עָתָה שְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְאֶךְ אֹתְךָ וְאֶת עַמֶּךָ בַּדֶּבֶר, וְתִפְחַד מִן הָאָרֶץ. וְאוֹלָם בְּעֵבֹר זֹאת הָעֲמִדְתִּיךָ בְּעֵבֹר הָרְאִתְךָ אֶת כַּחֲמִי, וְלִמְעַן סִפְרֵי שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ". (שמות ט, טו-טז)

משה רבנו מנסה להסביר לפרעה דברים של טעם. אתה פרעה הרי יודע, כי כבר התחולל דָּבָר בצאן. האם כל כך קשה לפני ה' לגרום להתפשטות המגפה גם בבני

אדם? אלא שאם היה ה' עושה כך, הרי אז לא היה נשאר אדם חי במצרים והדלת הייתה פתוחה ליציאת בני ישראל ללא שום התנגדות וללא בקשת רשות! דע לך, שהמכות הנוחתות עליך יהיו בעתיד יסוד לכל ידיעת ה'. מעיון בפסוקים נלמד, כי לכל מכה מעשר המכות נועד תפקיד המשרת את המטרה הכוללת, אשר היא ניפוץ החומה האטומה שבה הקיף מלך מצרים את עצמו.

■ אָנִי ה'

פרעה הקדום – שהיה בימיו של יוסף – הצהיר: "אָנִי פִּרְעֹה" (בראשית מא, מד). פרעה שמלך בזמן משה, מודיע: "כֹּה אָמַר פִּרְעֹה אֶינְנִי נֹתֵן לְכֶם תַּבָּן" (שמות ה, י). כעת הגיעה זמנה של ההכרזה ההיסטורית, העומדת בסתירה להכרזותיהם של פרעה הראשון והאחרון:

"כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶ כִּי אֲנִי ה'..." (שמות ז, יז)

עתה נראה דבר מי יקום!

המכה הראשונה, מכת הדם, פוגעת במקור החיים של מצרים שהוא היאור. עד אותו היום לא העז איש לפגוע היאור שהיה סמל ואליל של מצרים. הפיכת היאור לדם, היא ההוכחה על עליונות ה' המכניע את מצרים ואלוהיה. הכתובת הזו נכתבה בדם ילדי ישראל שהוטבעו בידי פרעה בַּיָּאוֹר.

החרטומים לא היו מסוגלים להחזיר את מצב היאור לקדמותו ולהפוך דם למים.

הסדרה החינוכית ממשיכה לעבר המכה הבאה.

אמנם, ההכרה במציאות ה' היא הבסיס לכל האמונה. גם עשרת הדברות פותחים ב-"אָנֹכִי ה'" (שמות כ, ב), אך לא די בהכרה זו. חובה להכיר בעובדה שאין עוד אלוה מבלעדי ה', וזה הוא הדיבר השני מעשרת הדיברות: "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" (שם, פסוק ג).

את הלקח הזה למד פרעה באמצעות מכת הצפרדע.

מכת הצפרדע מילאה את מצרים בצפרדעים. נכון, גם חרטומי פרעה העלו את הצפרדעים ובכך תרמו להכבדת המכה; אך מאידך, הם לא היו מסוגלים להסיר את הצפרדעים. לבסוף, כאשר ביקש פרעה ממשה להסיר את המכה, השיב לו משה רבנו: "וַיֹּאמֶר כְּדַבְּרְךָ לְמַעַן תִּדְעֶ כִּי אֲנִי פֹה" (שמות ח, ו) – אין מי שמסוגל לעשות זאת מבלעדי ה'.

ועדיין אין די במכות הדם והצפרדע כדי להוכיח את עליונותו המוחלטת של ה'. את הדם והצפרדע יכלו גם החרטומים לייצר. דרושה מכה שגם חרטומי מצרים לא יוכלו לייצר, וקל וחומר שלא יוכלו להסיר.

המכה הזו היא מכת הכינים:

"וַיַּעֲשׂוּ בֶן הַחַרְטֻמִּים בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים (לייצר אותם) וְלֹא יִכְלְוּ...
וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פְּרַעֲה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא..."

(שמות ח, יד-טו)

זו הודאה מפורשת, כי אין כה' אלוקינו גם ביצירת המכה.

במכת הכינים מסתיימת השלישייה הראשונה: דצ"ך, המלמדת: **אני ה', ואין כה'.**

■ בקרב הארץ

כעת הגיע הזמן לחנך את פרעה להאמין בפסקה השנייה בהכרזה ההיסטורית:
"כה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

"אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" פירושו מלך ישראל; הווי אומר, שה' משגיח על הנעשה בעולם, ואינו מנותק מן היקום כדעת הפילוסופים.

בכל זאת, עדיין סבור פרעה שהמכות הקשות הן ביטוי לכעס כללי של האלילים. דרושה הוכחה המקשרת בין המכות לבין הדרישה לשלח את ישראל. ההוכחה תתגלה על ידי יצירת אבחנה ברורה בין מצרים ובין ישראל.

את ההוכחה הזאת תספק מכת הערוב:

"וְהַפְּלִיטִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֲמַד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי הָיֹת שָׁם עָרַב,
לְמַעַן תִּדַּע כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ".

(שמות ח, יח)

דע לך כי עמי שייך לי ואני לו, ואני משגיח עליו שלא תאונה לו רעה. בכך יש ביטוי עליון להכרזה "כי אני ה' בקרב הארץ".

עוד בראשית ההתראה מודגש הביטוי עמי:

"כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי..."

(שם, פסוק יז)

זהו ביטוי שאינו מופיע בשאר אזהרות המכות, מלבד כאן ובמכת הארבה. זו גם עדות ליחס המועדף והמוחלט לבני ישראל שהם עם ה' ונחלתו.

המכה הבאה היא מכת הדָבָר שפגעה קשות בבהמות המצרים, ופסחה על מקנה ישראל; היא נועדה להודיע לפרעה, שגם בהמות ישראל חשובים לה':

”וְהַפְלָה ה' בֵּין מַקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מַצְרַיִם...” (שמות ט, ד)

ה' משגיח לא רק על העם הנבחר אלא גם על בהמותיו. המכה הבאה, המשלימה את הסדרה השנייה, היא **השחין**. מכה זו באה ללמד ששליטת ה' בארץ מגיעה עד הפיח השרוף והדחוי כפיח הכבשן. בדבר ה' הופך הפיח לאבק על כל ארץ מצרים, וגורם לאבעבועות קשות בגוף בני האדם. מכה זו היא מיוחדת ושונה מכל המכות שנעשו באמצעות המטה. כאן שליח ה' אינו מטה משה ואהרן, אלא פיח כבשן פשוט, המלמד כי כל דבר – ואפילו הדחוי ביותר – יכול לשמש כשליח ה'.
הסדרה השנייה: עד”ש – עָרוֹב, דָּבָר, שְׁחִין – הסתיימה. היא הוכיחה – ”כִּי אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ!”

■ אין כְּמוֹנֵי בְּכָל הָאָרֶץ

השלב הבא הוא בהכרה, כי בכל הארץ אין שליטה כשליטת ה'. היעד הזה הושג באמצעות מכת הברד.

במכת הברד הופיעה לראשונה אזוהרה המתפרשת גם כמבחן ליראת אלוקים:

”וַעֲתָה שְׁלַח הָעִז אֶת מַקְנֶךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה, כָּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֶף הַבִּיטָה וְיֵרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וּמָתוּ.” (שמות ט, יט)

האזוהרה התממשה. הירא את דבר ה' אשר הניס את עבדיו ומקנהו אל הבתים, הציל את עצמו ואת מקנהו; ומי שלא שם לבו אל דבר ה', ניזק ללא תקנה. זו הסיבה לוידידיו הנדיר של פרעה:

”חֲטָאתִי הַפְעַם, ה' הַצְדִּיק, וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים.” (שם, פסוק כז)

כלומר, יכולתי להציל את עמי ובהמותיו ולא הצלתי, על כן זו אשמתני.

הברד שירד על ארץ מצרים היה הראשון מסוגו:

”וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד, כְּבַד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמוֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִז הָיְתָה לְגוֹי.” (פסוק כד)

אמנם, גם הארבה שהגיע אחרי הברד היה ייחודי, אשר לא היה כמוהו וגם לא יהיה כמוהו. בכל זאת, הברד היה הראשון שניחן בתכונה של אש מתלקחת בתוך הברד.

במכת הברד הוכח כי לא רק שה' שולט בארץ, אלא שאין כה' בכל הארץ:

"...בַּעֲבוּר יַדְעֵ כִּי אֵין כַּמֹּנֵי בְּכָל הָאָרֶץ". (שם, פסוק יד)

■ **כִּי לַה' הָאָרֶץ**

הגיעה העת לביורור הפסקה השלישית בהכרזה ההיסטורית:

"...כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלַּח אֶת עַמִּי וַיִּחַגְּוּ לִי בַּמִּדְבָּר". (שמות ה, א)

מכת הברד פתחה סדרה חדשה של 4 מכות אחרונות: באח"ב. כאן המכנה המשותף הוא שייכות הארץ וכל אשר עליה לה' **אלוקי ישראל**. בעיני פרעה, הוא אדון לכל העבדים ובכללם גם בני ישראל, והתביעה לשלח את ישראל היא בעצם גְזֵלַת רְכוּשׁוֹ הַפְּרָטִי. היה צורך חיוני לשכנע את פרעה שכשלוקחים ממנו את בני ישראל, אין לוקחים ממנו משהו השייך לו. עם ישראל שייך לה'.

לאט לאט התברר לו כי מאומה אינו שלו. לא המזון, לא האור ולא הארץ. גם לא בניו ועבדיו ובוודאי לא עם ישראל. הכול שייך לאדון הכול. כאשר נתבקש משה לעצור את הברד, הוא הסב את תשומת לב פרעה לידיעה הבאה: אם מכת הברד תימשך, לא יישאר דבר. מובן מאליו שמי שיעצור את הברד, הוא הבעלים של כל תבואת השדה שתצמח מכאן והלאה:

"...הַקְּלוֹת יַחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן יַדְעֵ כִּי לַה' הָאָרֶץ... וְהַחֲטָה וְהַכְּסָמַת לֹא נִכּוּ כִּי אֶפִּילַת הַנֶּה". (שמות ט, כט; לב)

סירובו של פרעה להודות על האמת הביא עליו את המכה הבאה, **ארבה** שחיסל סופית את כל מה שהשאיר הברד:

"...וְלֹא נֹתַר כָּל יֵרֶק בְּעֵץ וּבְעֶשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם". (שמות י, טו)

כלומר, גם זה איננו שלך ואנכי לוקח את שלי בחזרה.

■ **חוּשֶׁךְ מִצְרַיִם**

מכת ה**חוּשֶׁךְ** שבאה אחרי הארבה, משלימה את מה שהארבה החסיר. הלקח החדש הוא, שגם היכולת לראות את ארצו ולחשוב כי היא שלו, נמנעת ממנו.

כבר במכת הארבה היה מעין חושך. ענני הארבה הסתירו את כל המרחב, כולל אור השמש. אך עדיין היה אפשר לחוש בהבדל בין יום ולילה.

לעומת זאת, במכת החושך הפך היום ללילה אפל וסמיך מאוד. אי אפשר היה אפילו לקום מעל הכסא מפאת השיתוק שהביאה אתה מכת החושך. כאשר נלקח מן האדם מראה עיניו, הרי נלקח ממנו הכול. כל זה כדי להחדיר את התודעה:

”...כִּי לֹא הָאָרֶץ”.

(שמות ט, כט)

כלומר, גם כדי להתבונן ולהביט על העולם יש צורך בקבלת רשות. עוד רמז היה במכת החושך שנמשכה שלושה ימים. המשמעות היא תזכורת לפרעה, כי ממתנה לו בקשת בני ישראל ליציאה לשלושה ימים, לצורך עבודת ה'.

מכת בכורות

כעת הגיעה זמנה של הפסקה הרביעית בהכרזה ההיסטורית לצאת לפועל:

”...כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיְהִי לִי בַמִּדְבָּר”.

(שמות ה, א)

הגיע הזמן שבנו בכורו של הקב"ה, יעבדנו.

על **מכת בכורות** התנבא משה בראשית שליחותו, עוד בהיותו במדין:

”...בְּלִכְתָּךְ לָשׁוּב מִצְרִימָה... וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרַעֲה, כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל.

וְאָמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדֵנִי וְהִנָּמְאֵן לְשַׁלְּחוֹ, הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בְּנֵי בְּכָרֶיךָ”.

(שמות ד, כא-כג)

קדושת הבכורות לעבודת ה' הייתה מאז ומעולם. החידוש הוא, שקיים עם שלם המכונה בנו בכורו של הקב"ה. אומה שלמה נבחרה לעבוד את ה'.

על סירובו של פרעה לאפשר זאת שילם בבנו בכורו ובכל בכורי מצרים. המכה הזאת הוכיחה בעליל מי הוא העם הנבחר לעבודת ה' כבן בכור.

עשר המכות עם אמירותיו ואזהרותיו של משה רבנו הן סדרה חינוכית מקיפה למלך עריץ ואכזר ולמלכות יהירה ומתנשאת.

הסדרה הזאת היא גם לקח ושיעור מקיף לעולם כולו.

